

IDEALNI SVIJET DIKTATURE? Vladavina i svakodnevnica u DDR-u

Izložba s
fotografijama **Haralda Schmitta**
i tekstovima **Stefana Wollea**

izdana od
Savezne zaklade za proučavanje SED diktature
i časopisa *stern*

BUNDESSTIFTUNG
AUFARBEITUNG

ISJEČCI TEKSTOVA IZLOŽBE

MOĆ

»Gdje je drug, tu je i partija«

»Vodeća uloga« Jedinstvene socijalističke partije (SED-a) nije bila samo prazna floskula. Partija je imala apsolutnu moć koja je sezala do najdaljeg okruga i najmanje općine. Njezina snaga bila je izgrađena na osnovi od 2,3 milijuna članova, uključujući i kadar od preko 100,000 stalnih i povremenih funkcionera. Svakome tko je želio napredovati, makar i na nižim pozicijama u poduzeću, a nije imao izvanredne sposobnosti, savjetovalo bi se da se pridruži Partiji. Cijena je, doduše, bila visoka. Partija se stalno miješala u privatni život: bračne probleme, sitne prekršaje, probleme s alkoholom – o svemu se raspravljalo na partijskim sastancima. Mnogi drugovi suočavali su se i s ostalim neprikladnostima. Bili su primorani obavljati izvršne funkcije, sudjelovati u izbor-

nim povjerenstvima, dijeliti izborne listiće, slušati pritužbe građana o slavinama koje kapaju i vlažnim zidovima na kvartovskim sastancima, preuzimati dužnosti u masovnim organizacijama te pisati izvješća o stanju u društvu. Tako je nastao tip multifunkcionera neobrijanog lica s cigaretom u ustima, koji s aktovkom pod rukom žuri uredskim prostorima na sljedeći sastanak, raspravlja do u kasne noćne sate u polumračnim prostorijama o ostvarenju planova, a u slučaju neuspjeha dobija ukor od nadređenih. Mnogi od njih ostali su zatečeni bijesom i mržnjom svojih sugrađana 1989. Nisu li mukotrpno radili za opće dobro? Drugi su pak bili sretni što konačno mogu baciti svoju partijsku knjižicu u kartonsku kutiju s ostalim uspomjenama.

VOJNA SLUŽBA

Mir mora biti naoružan«

»Pruska nije država s vojskom, već vojska s državom«, izjavio je u 18. stoljeću grof Mirabeau, francuski izaslanik na berlinskom dvoru. Njegova primjedba se s pravom može primijeniti na zemlju nasljednika starog Fritza (pruski vladar Friedrich Veliki, op. p.). Svake srijede u 15 sati, kao i za vrijeme državnih posjeta i važnijih blagdana, nastupao je u Berlinu »Pruski nacionalni balet«. Marširajućim paradnim korakom, bliještećim bajonetama i žustrim zapovijedima počasna pukovnija »Friedrich Engels« izvodila je smjenu straže pred zgradom Neue Wache u ulici Unter den Linden. »Ovo je isto kao za vrijeme Adolfa«, prigovarali bi poneki stariji ljudi. Drugima bi pak zasuzile oči dok su promatrali ovo njegovanje tradicije, a vojnici zapadnih saveznika revno-

sno su fotografirali nastup. Možda je naziv »Crveni Prusi« pretjeran, ali društvo DDR-a bilo je do srži militarizirano. Nacionalna narodna armija (NVA), Stasi (tajna policija), interventna policija, granične i paravojne borbene postrojbe brojale su 80-ih godina gotovo 2 milijuna aktivnih pripadnika i rezervista u svojim redovima. Cjelokupni obrazovni sustav, od jaslica do fakulteta, trebao je pripremiti mušku mladež za vojsku. Djevojke su bile obrazovane bar za medicinsku službu i civilnu zaštitu. Časnici Nacionalne narodne armije govorili su o »civilnom sektoru« kada su mislili na svijet izvan zidova vojarne. Naravno, imali su samo jedan zadatak – osigurati obrambenu spremu. Čini se da primjedba francuskoga grofa nije bila tako daleko od istine.

ZIDOVI

»Antifašistički zaštitni bedem« kao način života

Zid je bio temeljna činjenica života u DDR-u. On nije bio samo građevina, već i stanje uma. Građani DDR-a živjeli su sa spoznajom da svoj kavez ne mogu nikada napustiti – barem ne dok ne dosegnu »punoljetnost za putovanje« sa 60 odnosno 65 godina. Zid je bio željezna spona koja je održavala sistem. On je bio učinkovit samo ako je svaki pokušaj da ga se preskoči uključivao smrtonosni rizik da te rastrga mina ili upuca pogranična straža. Kada je počela sistematska prodaja političkih zatvorenika, pritisak u kotlu nije se smanjio, već naprotiv, povećao. Rastao je broj zahtjeva za napuštanje zemlje. Građani su se često pozivali na međunarodne ugovore koje je DDR potpisao, ali ih se nije namjeravao pridržavati.

Zahtjev za napuštanje zemlje bio je najradikalniji oblik neprihvatanja sistema, a značio je i kapitulaciju, kraj svake nade u poboljšanje. Zato su čelnici DDR-a oscilirali između strogoće i popustljivosti. Od 1984. mnogo je zahtjeva bilo odobreno nakon nekog vremena. Unatoč tome, broj podnositelja zahtjeva nije se smanjio. Baš naprotiv! »Bjegunci« su se organizirali i u crkvama propagirali svoje ideje. Oporbene grupe su na to gledale s podijeljenim osjećajima. Na povike »Mi želimo vani!« odgovorili su s »Mi ostajemo ovdje!« prilikom »demonstracija ponedjeljkom« u Leipzigu 1989. To je bila jasna najava borbe sa SED režimom. U ljeto se situacija drastično zaoštrila. Pad zida 9. studenog 1989. bio je smrtna presuda za državu koju je još jedino zid držao na životu.

ZAJEDNICA

Pojedinac i kolektiv

Nitko u DDR-u nije mogao izbjeći kolektivu. Bio je sveprisutan: kao razredni, radnički, partijski, stambeni i omladinski kolektiv. Često se isticala njegova obrazovna funkcija, čak i mudrost. Individualizam se smatrao gotovo zločinom. Posebno u radnoj knjižici takva opaska značila je debeli minus. Onaj koji bi se pobunio protiv takve primjedbe samo bi dokazivao svoj individualizam i tako dodatno pogoršao situaciju. Dok su mnoga ostala gesla SED-propagande bila prazne riječi, duh kolektiva zaista je postojao. To je vjerojatno bilo zbog njegove specifične dvostruke funkcije. S jedne strane, kolektiv je bio instrument društvene i ideološke kontrole, kao i sredstvo provođenja volje Partije.

S druge strane, predstavljao je zajednicu koja je pomagala ljudima u svladavanju svakodnevnih problema. Tu je pojedinac bio među prijateljima s kojima se zajedno držao protiv vlasti. Kolektiv je povezivao radni i privatni život. Kada se trebalo preseliti ili renovirati stan, kolektiv bi pomogao i pobrinuo se za materijal, alat i prijevoz na račun poduzeća. Tko je mogao nabavu nužnog materijala nazvati krađom? Zajednički rad, život i »opskrba« – to je činilo bit kolektiva. Kada je nakon 1989. kolektiv preimenovan u team nemali broj istočnih Nijemaca doživio ga je hladnim i stranim.

UVJERENJA

»Partija, partija, uvijek je u pravu!«

Jedan klik na *YouTube* i pjevač radničke klase Ernst Busch već zdušno pjevuši pjesmu Partije s refrenom: »Partija, partija, uvijek je u pravu! ...«. »Pjesma stvarno rastura«, komentirao je snimku jedan korisnik. »Skoro sam se upišao od smijeha ... Je li ovo neka parodija ili »prava« DDR pjesma?«

Ne samo da je pjesma prava, već je od pedesetih godina bila i službena himna Jedinstvene socijalističke partije Njemačke (SED-a). Tekst i glazbu napisao je Louis Fünberg. Nakon povratka iz palestinskog progonstva u domovinu Čehoslovačku i njemu su 1951. prijтели Staljinovi montirani procesi.

»Pjesma Partije« postala je krik duša istinskih komunista kojih su mučile sumnje u vlastita uvjerenja i time je otkrivala temelj vladajuće prakse. Moć Partije počivala je na monopolu nad istinom. Time se nameće dogma nepogrešivosti pred kojom bi čak i srednjovjekovni pape pozelenjeli od zavisti. Unutarnja je logika tog zatvorenog kruga neupitna. Partija je svemoćna jer je uvijek u pravu, a u pravu je jer je svemoćna. Ipak, vladajuća Partija svojim je dogmama gušila upravo one osobine koje je trebala kako bi izgradila socijalizam: kreativnost, inteligenciju, sposobnost kritičkog mišljenja i spremnost na rizik. U tom smislu, »realsocijalizam« je propao, ne zbog svojih grešaka, već zbog svojeg perfekcionizma.

LJUBAV

»Prava ljubav pripada mladima«

Walter Ulbricht je 1958. proglasio »Deset zapovijedi socijalističkog morala«. U devetoj zapovijedi stoji: »Trebaš živjeti čestito i poštovati svoju obitelj«. Zvuči jako općenito, ali posljedice kršenja moralnih zapovijedi bile su vrlo konkretne. Pedesetih je godina u DDR-u vladao pseudoproleterski malograđanski moral. S druge strane, Jedinstvena socijalistička partija (SED) neprestano je propagirala sliku moralno pokvarenog i trulog kapitalističkog društva. Bilo je potrebno zaštititi mlade od moralnog propadanja Zapada. Krepost, pristojnost, čestitost i zdrav bračni život bile su političke dogme. Međutim, vremena su se promijenila i u DDR-u. »Prava ljubav pripada mladima«, pisalo je u

SED-ovu manifestu *Jugendkommunique* objavljenom u rujnu 1963. U dnevnim novinama *Slobodne njemačke mladeži* (FDJ) »Mladi svijet« pojavila se rubrika »U četiri oka ...«, gdje su seksolozi odgovarali na pitanja čitatelja. Jednu je čitateljicu zanimalo može li ljubavni odnos na radnom mjestu negativno utjecati na kolektiv. Stručnjak je to energično negirao: »Zapovijedi socijalističkog morala i etike zahtijevaju od svih u našem društvu da žive čisto i čestito. No, znači li to da su prijateljski odnosi među spolovima, među djevojkama i mladićima na radnom mjestu »nemoralni? ... Nipošto.« Ne zvuči baš kao seksualna revolucija, ali sloboda pojedinca u društvu postupno je rasla.

NADA

Živjeti sto godina

Kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza 1961. proglasio je revolucionarne odluke, koje su također odjeknule na naslovnoj stranici »Nove Njemačke«, SED-ova dnevnika. U roku od 20 godina trebao bi se uspostaviti komunizam. »SSSR će dosegnuti najvišu razinu industrijske i poljoprivredne proizvodnje u svijetu i time nadmašiti najnaprednije kapitalističke zemlje. ... Vrijedit će načelo: Svakome prema njegovoj sposobnosti, svakome prema njegovim potrebama«. Prvo bi se besplatno dijelile osnovne namirnice potrebne za život, potom bi se ukinulo plaćanje stanarine i električne energije te na kraju i sam novac. U trgovini bi svatko iz bogate ponude mogao uzeti koliko mu je potrebno. Time bi zločini, sudovi i zatvori postali dijelom prošlosti. Rad

bi bio izvor sreće i životnog ispunjenja. »San da se živi 100 godina, bez starenja, postat će stvarnost«. Sve bi se to trebalo ostvariti već 1980. Međutim, do tada su takve smionje vizije već duboko utihnule, jer je utopija u praksi uvijek dvosjekli mač. Bila je opijum za pristaše Partije, ali se vrlo brzo mogla pokazati kao opasan izazov za vladajuće. Kada su se 1968. u susjednoj Čehoslovačkoj reformkomunisti ozbiljno zauzeli za demokraciju, Varšavski pakt poslao je svoju tenkovsku diviziju. I u DDR-u je često postojao jaz između ideala i stvarnosti. Nemali broj ključnih pripadnika oporbe sanjao je o istinskom socijalizmu. Međutim, kada se 1989. ideja trebala provesti u praksu, pretvorila se u prah poput mumije ostavljene na svježem zraku.

DJETINJSTVO

Osjetljive biljčice

U »Priručniku vođe pionira« iz 1952. kao slogan stoji Staljinova rečenica: »Ljude treba pažljivo i oprezno odgajati, poput vrtlara koji se brine o svojoj vočki. Rečenica koja puno otkriva ako se o metafori promisli malo dublje. Dobar vrtlar podrezuje grane i orezuje živicu, uklanja korov i uništava štetočine. Samo vrtlar zna što je dobro, a što loše za njegove ljubimice. Njegove biljčice moraju biti podrezane i njegovane. Sociolog Zygmunt Baumann uveo je pojam »vrtlarske države« kojim opisuje sveobuhvatnu dominaciju totalitarnog sustava. Komunistička utopija nije imala za cilj samo radikalne promjene ekonomskih i političkih struktura, već i stvaranje »novog čovjeka« koji bi trebao biti

požrtvovan, iskren, zdrav i jak te voljeti domovinu i partiju. Djetinjstvo ima središnju ulogu u ovoj metafori, kao i u političkoj praksi totalitarnog sustava. Vođe radničke klase rado su se snimali i fotografirali s djevojčicama i dječacima u uniformama. Na šarenim plakatima djeca su se sretno smijala i s nadom gledala u budućnost. Koliko je ta vizija bila radikalna, toliko se u istoj mjeri do temelja i raspala. Djeca komunističke ideologije bila su pogrešno programirana i jednog dana su se suprotstavila vlastitim tvorcima. Neki smatraju, suprotno mišljenjima kasnijih protivnika DDR-a sustava obrazovanja, da škola DDR-a nije mogla biti tako loša kad je iznjedrila toliko kritičkih umova.

MLADEŽ

Budući stupovi društva

Duh pobune rađao se nanovo sa svakom generacijom. 50-ih i ranih 60-ih godina Narodna policija intervenirala je pendrecima i psima kada se u disco klubovima puštala rock 'n' roll glazba. Sredinom 60-ih godina započela je hajka na »klošare«. Po uzoru na američke hippije, imali su dugu kosu te nosili isprane traperice i parke. Noću bi se grupno okupljali na uglovima ulica i slušali beat glazbu s tranzistora. Ogranak Slobodne njemačke omladine (FDJ) »Mladi svijet« pozvao je socijalistički kolektiv da ovim »negativnim elementima« zajednice silom ošišaju kosu te da ih natjeraju pod tuš. Pojedini sljedbenici beatnika privedeni su pred sud i osuđeni na radni preodgoj.

Međutim, u borbi protiv beat glazbe, duge kose i kratkih suknji, Partija je gubila bitku. Stupanjem Ericha Honeckera na dužnost u svibnju 1971. počelo je smanjivanje pritiska na mlade. Svjetski festival mladih i studenata u ljeto 1973. bio je svojevrsan test za novu politiku mladih. Ponovno su se u DDR-u mogle kupiti omražene Levisice. Na radiju su se puštali Beatlesi i druga zapadnjačka pop-glazba koja se mogla čuti i u disco klubovima. Tolerancija, doduše, nije dugo potrajala. Kada su se početkom 80-ih pojavili prvi punkeri, a nedugo zatim skinheads i gruftiesi, vlasti suočenoj s ovim »divljim« pojavama nije preostalo ništa drugo, nego obratiti se Ministarstvu za državnu sigurnost (Stasi).

SPORT

»Diplomati u trenirkama«

Puno se raspravljalo o »sportskom čudu DDR-a«. Unatoč tome, i obožavatelji i skeptici bili su suglasni oko jedne stvari. Uz sistemski doping, sportski uspjesi bili su rezultat centraliziranog, dobro financiranog programa. Uspjesi vrhunskih sportaša bili bi jedva mogući bez sportskih društava. Upravo su tu sportski dužnosnici nalazili svoj olimpijski kadar. Sport u školi i sportskim društvima imao je izrazito vojni karakter. Postojale su terenske vježbe s kartom i kompasom, kao i obuke iz streljaštva s puškama malog kalibra. Mladi su trebali postati vješti vojnici i trebali su dosta vježbe u bacanju ručnih granata i trčanju na duge staze. Glavni razlog ulaganja u sport zasigurno je bila težnja za međunarodnim priznanjem. 1968. godine Međunarodni olimpijski savez (IOC) je odlučio da

će idući put DDR nastupiti pod svojim obilježjima, s vlastitom zastavom i himnom – i to u Münchenu. DDR se na taj način uspio probiti. »Diplomati u trenirkama« ostvarili su ono međunarodno priznanje koje je za DDR još bilo nedostižno. Sportsko dopisništvo DDR-a slavilo je u Münchenu, Montrealu i Moskvi. Jesu li stanovnici DDR-a bili ponosni na svoje »zlatne djevojke i mladiće«, kako je propaganda nastojala pokazati, ili su se potajno ljutili na navijačko klicanje nakon svakog sportskog uspjeha kada bi ponovno negdje u svijetu zasvirala himna DDR-a? Istina, koju je teško objasniti, bila je negdje u sredini. Ako je na Zapadu sve bilo ljepše i bolje, DDR se barem u sportu nije imao čega sramiti. Ipak, kada bi se nogometna momčad BRD-a borila na svjetskom ili europskom prvenstvu, fanovima u DDR-u srca bi također kućala za »Njemačku«.

RAD

Slava i čast

Rad, osobito težak fizički rad, bio je gotovo kao religija. Davao je značenje životu i omogućavao radnicima da budu dio velikog projekta izgradnje boljeg svijeta. Ukratko, bio je izvor slave i časti, kako govori jedna parola iz Staljinova doba. Naravno, bila je to dijelom čista propaganda. No ipak, kada bi se u dvorište pogona objesile slike najboljih radnika, prikralo bi se i malo iskrenog ponosa uz uobičajeno ismijavanje. U DDR-u je bilo mnoštvo ljudi koji se nisu previše zanimali za politiku, ali su ipak radili sve kako bi ispunili plan i, štoviše, kritizirali su lijenost i nerad. To je bila tamnija strana radničkog života koja je bila svugdje vidljiva. Zbog niske razine tehnološkog napretka gospodarstva DDR-a, kao i odljeva stanovništva prije izgradnje Berlinskog zida, vladao

je nedostatak radne snage. Postojala je čak i zakonska radna obveza. Oni bez stalnog zaposlenja mogli su računati na to da će i do pola godine otići na radno osposobljavanje. Što su radnici bili niže kvalificirani, to su bili traženiji. Ispred tvornica su visjeli natpisi: »Tražimo radnike među nezaposlenima«. Potom bi uslijedile unosne ponude. Nekvalificirani privremeni radnici, transportni radnici i žensko osoblje za čišćenje bila su zlata vrijedna zanimanja za svakog upravitelja. Ni jedan majstor ili upravitelj nije se usudio uvrijediti nekog od svojih cijenjenih kolega kada ne bi na vrijeme preuzeo smjenu ili kad bi u noćnoj smjeni isprazio bocu rakije. Uprava bi na to zatvorila oči i uzdala se u to da kolege neće pretjerati.

OTPOR

Hodati po kiši, a ne pokisnuti

Glavu dolje, začepi gubicu, ne budi upadljiv! Kako je itko mogao živjeti ovako tako dugo? Očito se moglo, jer je velika većina tako i živjela. »Ima ih ovdje koji žele hodati po kiši, a da ne pokisnu« glasila je jedna od floskula dužnosnika Jedinствene socijalističke partije (SED-a), koja ne samo da je zvučala kao prijetnja, već je to i bila. »Društvena neangažiranost« bila je ozbiljna optužba. Svakodnevnica je postala poput hodanja po jajima. U najužim krugovima i u barovima mnogi su iskajivali svoj bijes i mržnju, a idući dan bi bez pogovora slušali licemjerne slogane. Drugi su se potpuno povukli i proglasili politiku nebitnom. Poneki bi se ohrabрили nakon što bi predali zahtjev za iseljenje i nakon što više nije bilo povratka.

Samo su poneki, jako rijetki, pronašli put do mirovnih grupa i grupa za zaštitu okoliša koje su djelovale pod okriljem Crkve. To je zahtijevalo puno hrabrosti, jer nitko nije znao što slijedi. Svakodnevno ponašanje ljudi bilo je proturječno, baš kao i situacija u koju su bili dovedeni. Mnogi su se svjesno odricali napredovanja u karijeri kako bi mogli ostati čestiti. Jedni su pokušavali utjecati na situaciju u svom neposrednom okruženju, dok su drugi njegovali svoje književne i umjetničke interese i držali se podalje od politike SED-a. Tek kada su manje grupe za građanska prava, koristeći okolnosti, zakuhale odnose, mase su se pokrenule i pokazale da su u stanju nadvladati svoju, kako ju je Immanuel Kant nazvao, »samoskrivljenu nezrelost«.

NESTAŠICA

Lovci-sakupljači

Domišljati stanovnici DDR-a uvijek su sa sobom imali »Dederon« vrećice. Te vrećice od sintetičkog materijala mogle su se presaviti i tako bi stale u džep jakne. Uz to su bile i nepropusne. U slučaju izlivanja mlijeka poslužile bi kao zamjenska ambalaža. Stanovnici DDR-a bili su narod lovaca-sakupljača, uvijek u potrazi za plijenom. Poput lovaca iz prapovijesti koji su poznavali kretanja divljači, uvijek su znali vrijeme dostave i navike zaposlenika na prodajnim mjestima. Kupnja vikendom nalikovala je lovu na divljač. Majka bi podijelila djecu ispred trgovine: jedno bi stajalo u redu za meso, drugo u redu za povrće, a treće bi, s košarom u ruci, već čekalo na

blagajni. Za to vrijeme, na odjelu za piće, majka bi se pobrinula pronaći pivo za oca. Nije da je u DDR-u vladala glad. Naprotiv, jelo se i pilo više nego što je bilo preporučljivo za zdravlje. Ono što je nedostajalo bili su kvaliteta, izbor, a prije svega kontinuitet. Odjednom bi u cijeloj državi nestalo kuverti. Nagadalo se da je to zbog pomilovanja zatvorenika. Zatvorenici koji su inače izrađivali kuverte vjerojatno su bili na slobodi. Zatim bi nestalo hrskavog kruha (*Knäckebröt*). Partija bi potajno razglasila kako u nekoj od prijateljskih država u dalekoj Aziji vlada velika glad. Sve zalihe kruha bile su poslone u te zemlje. Tko je tome mogao prigovoriti?

ZAŠTIĆENOST

Čežnja za diktaturom

Zaštićenost je jedan od ključnih pojmova za razumijevanje DDR-a. Jedinствена socijalistička partija (SED) proglasila je ljudska prava propagandnom varkom Zapadnih medija i suprostavila im socijalna prava, koja su navodno bila ostvarena u DDR-u. Time je pogodila u srž shvaćanja života s kojim su se mnogi već zaista poistovjetili. Zapad je sigurno bio mnogima primamljiv, ali je na Istoku vladala sigurnost. Dvosmislenost pojma sigurnosti opisuje dvije strane života u DDR-u. Sigurnost je značila državnu sigurnost, konkretno tajnu policiju Stasi koja je nadgledala sve sfere života. Također je značila i sigurnost radnog mjesta, mjesta u jaslicama, niske cijene najma i subvencioniranih

osnovnih prehrambenih namirnica. Pojmom zaštićenosti opisuje se stanje nezrelosti u kojem se držalo građane DDR-a. Mnogi su nakon 1989. doživjeli povećanje osobne slobode kao gubitak sigurnosti. Kraj diktature značio je nagli prijelaz u stanje slobode. Nedostatak slobode bio je korzet kojega su bili prisiljeni nositi, ali i koji je pojedinca oslobađao preuzimanja odgovornosti za vlastite odluke. Kada je pala komunistička diktatura, uvježbane strategije za preživljavanje nestašice postale su nepotrebne. Relativna jednakost socijalističkog »jedinственог« društva ubrzo je iznjedrila novu nejednakost između gubitnika i pobjednika ponovnog ujedinjenja. Iz tog razloga neki se rado prisjećaju socijalističkog raja kojeg nikad nije ni bilo.

KULTURA

Obrazovana nacija

»Socijalistički raditi – socijalistički živjeti« glasila je parola, koja se između ostalog odnosila i na kazališnu pretplatu koju su dobivali uzorni radnici. Jednom mjesečno svi su zajedno odlazili u kazalište po niskim cijenama koje je osiguravala država. Kulturni funkcioner radničkog sindikata nabavljao je ulaznice i pomno pratio ako bi netko često izostajao. Svaki dolazak donosio je plus koji je bio važan kako bi se dobilo priznanje »Kolektiv socijalističkog rada«. Postojao je određeni pritisak, ali su svedjedno svi rado išli. Kolegice bi se sredile, a kolege navukli tamna odijela i stegli oko vrata kravatu za posebne prilike. Držali su se građanski.

Odlazak na večeri poezije također je donosio veliki plus. O DDR-u se pričalo kao o zemlji brojnih čitatelja. Na sajmu knjiga 1. svibnja zavladao bi gužve zbog kojih bi autori gotovo strahovali za vlastiti život. To je prije svega bila posljedica nestašice knjiga. Najveći dio literature vrijedne čitanja prodavao se ispod pulta. Kada bi bili najavljeni romani Stefana Heyma ili Christe Wolf popis narudžbi bio bi tri puta veći od broja primjeraka u knjižari. Posebno su bile tražene knjige koje su donosile bake ili poznanici sa Zapada i koje bi potom kružile među prijateljima. Za većinu je literatura bila najbolji način kako utišati neispunjenu želju za dalekim destinacijama. Tko nije imao mogućnost otići u Pariz, čitao je romane Balzaca ili Zole.

DOMOVINA

» ... nisu samo gradovi i sela ... «

»Domovina se lijepo dotjerala i rosa joj sjaji in kosi ... « pjevali bi Mladi prirodoslovci prolazeći šumama i dolinama. »Livada cvjeta, borovi tajanstveno šapuću. Osluhni mo kakvu tajnu skrivaju, oni će nas usrećiti«. Skupljali bi tako rijetke kukce i istraživali život vodozemaca i gmizavaca. Drugi bi u slobodno vrijeme obnavljali stare gradske zidine ili njegovali sorbijske narodne običaje.

Iako područje između otoka Rügena i šume Thüringer nije bilo veliko, pružalo je osjećaj doma. Mnogi su vješali pletenice luka u svoje standardizirane ugradbene kuhinje, a u došašću bi stavljali svijećnjake na prozore. Partija je to nevoljko prihvaćala, ali je bijeg u idilu ipak bio bolji od bijega na Zapad.

Naposlijetku je domoljublje postalo posljednja slamka spasa za koju se Partija hvatala. Bez obzira na ideologiju i politiku, bilo je nužno da se narod poistovjeti s odsječenom zemljom. Tako je od 1980. godine Friedrich Veliki ponovno jahao berlinskom ulicom Unter den Linden, u Dresdenu je započela obnova dvorca, a u Mecklenburgu se ponovno njegovao sjevernonjemački dijalekt.

Padom Zida u jesen 1989. konačno su vraćene pokrajine. Uz njemačku zastavu pojavili su se zelenobijeli saksonski barjak, crveni brandenburški orao, meklenburški vol i drugi simboli njemačkih pokrajina. »Domovina nisu samo gradovi i sela«, kaže jedna pjesma iz vremena DDR-a, već i pravo da čovjek može napustiti domovinu i vratiti joj se kad god to poželi.

BOG

»Ovdje stojim ... «

Crkve su bile na margini društva koje se predstavljalo kao izrazito ateističko i neprijateljski nastrojeno prema religiji. Usprkos tome, kuće Božje su se i dalje nalazile u centrima gradova i sela. Vrata crkve bila su barem nedjeljom širom otvorena i tko bi kroz njih prošao, zakoračio bi u strani svijet. Dok je promet vani bučio, unutra je bilo prohladno i mirno. Tu se se nalazili simboli i obilježja, o čijem značenju se više nije učilo u školi. Na ulazu u crkvu bila su izložena djela koja se inače nisu mogla naći u knjižarama, a na oglasnim pločama bile su izvještene obavijesti o događanjima u zajednici koja su zvučala strano i misteriozno. Crkve su djelovale kao mjesta koje vrijeme nije moglo pregaziti. Čak i kada joj to nije bila namjera, Crkva je za državu predstavljala najveći

moćni izazov. Potresala je monopol Partije nad istinom i tako postala otvorenim prozorom u tadašnjem zatvorenom društvu. Nije bila pravo utočište, ali je pružala određenu sigurnost. Tamo su se u uskim krugovima otvoreno razmjenjivala mišljenja. Diskutiralo se o pitanjima koja se u školi ili među članovima Slobodne njemačke mladeži (FDJ) nitko nije usudio postaviti. Služe li vojne parade uz zveket oružja miru? Smije li se u ime dvojbjenih ekonomskih potreba uništavati okoliš? Kamo vode licemjerje u školi i prisilne laži? Kada u diktaturi nekolicina ljudi negdje slobodno razgovara o politici jednom će ih biti tisuće koji će, kao nekad Martin Luther pred saborom u Wormsu, reći: »Ovdje stojim i ne mogu drugačije. Tako mi Bog pomogao!«. Na taj će se način prividno svemoćnoj vlasti postaviti granice.

ZAPAD

» ... ništa nas ne veže s imperijalističkim BRD-om. «

Zapad u DDR-u nije predstavljao samo stranu svijeta. On je bio utjelovljenje svih strahova, nada i žudnji. Poput zastave Savezne Republike Njemačke (BRD-a), predodžbe građana DDR-a o Zapadu bile su crne, crvene i zlatne. Za pristaše Jedinstvene socijalističke partije (SED-a) slika nije mogla biti crnja. »Politički protivnik« bio je sveprisutan poput vruga u srednjovjekovnom shvaćanju svijeta. Sotonino umijeće zavodjenja nazivalo se u DDR-u »ideološkim smekšavanjem«. Mladi su ljudi rado slušali živahne zapadnjačke hitove ili sanjali o modernoj odjeći sa Zapada, na što je upozoravala Slobodna njemačka omladina (FDJ). Tako u odluci Centralnog komiteta iz 1972. stoji: »Jaz između socijalizma i imperijalizma je nepremostiv. Mi se odlučno ograđujemo od ovog omra-

ženog sustava; ništa nas ne veže s imperijalističkim BRD-om.« Doduše, postojala su ideološka braća u BRD-u, poput Njemačke komunističke partije (DKP). »Avangarda proletarijata« u Zapadnoj Njemačkoj nije napredovala i trebala je, uz znatnu financijsku potporu, i pomoć »putnih kadrova« kojima su bila dozvoljena putovanja na Zapad i koji su na sebe preuzimali tu »žrtvu«. Crveni je Zapad ipak ostao fikcija. Za većinu ljudi postojao je samo zlatni Zapad. Čekalo se na zapadni paket od bake na Zapadu, možda i nešto zapadnog novca s kojim se u Intershoppu moglo kupiti zapadni sapun, zapadnu kavu, zapadne žvakaće gume ... Nezaboravan je ostao povrh svega miris Intershoppa, kojeg znanost do danas nije uspjela objasniti. U svakom slučaju, »truli kapitalizam« mirisao je veoma ugodno i mnogi su željeli osjetiti taj miris velikog, dalekog svijeta.

HARALD SCHMITT

Karijera Haralda Schmitta počela je njegovim školovanjem za pomoćnog fotografa u Trieru, gdje je radio kao foto-laborant u trierskim dnevnim novinama »Trierische Landeszeitung«. Potom je tri godine bio zaposlen u fotografskoj agenciji Frinke u Münchenu kao sportski fotograf, prije nego se prebacio u poznatu agenciju Svena Simona u Bonnu, gdje se fokusirao na fotografiranje političkih i gospodarskih tema. U to vrijeme je tako-

đer godinu dana radio u Parizu i Nici za agenciju Star Agency, gdje je uglavnom fotografirao snimanja filmova i privatne živote poznatih glumaca. Od 1977. stalno je zaposlen fotograf časopisa *stern*. Prvih šest godina proveo je kao akreditiran novinar u bivšem DDR-u, gdje je svjedočio prvim mirovnim demonstracijama u Dresdenu i Jeni te prvim pojavama opozicije u Istočnom Berlinu. Nakon što mu 1983. viza više nije produžena, otišao je u Zapadni Berlin. Od 1987. Harald Schmitt živi u Hamburgu, gdje i dalje radi za *stern*. Tijekom svoje dugogodišnje karijere u *stern-u* napravio je fotoreportaže iz preko 130 zemalja, od kojih su mnogima dodijeljene međunarodno priznate nagrade.

STEFAN WOLLE

Stefan Wolle je rođen 1950. u Halle-u (Saale). Školu je pohađao u Berlinu i izučio za knjižničara. Nakon odsluženog vojnog roka studirao je povijest na sveučilištu Humboldt. 1972. izbačen je sa sveučilišta zbog »intelektualne arogancije« kako bi se »iskazao u proizvodnji«. Poslije će imati priliku nastaviti studij. Utočište od ideološki konfliktne suvremene stvarnosti pronalazi u svijetu srednjovjekovne povijesti. Od 1976. radi pri Akademiji znanosti na odsjeku za starorusku povijest.

U drugoj polovici osamdesetih godina stupa u kontakt s opozicijom. Kada su grupacije opozicije 1989. za Okruglim stolom trebale povjerljive stručnjake za očuvanje Stasi-dokumentacije (Stasi: tajna policija u DDR-u, op.p.), zajedno s Arminom Mitterom preuzima ovaj zadatak. Već u ožujku 1990. ova dva povjesničara zajedno objavljuju izdanje Stasi-dokumentacije »Ich liebe euch doch alle!« (»Sve vas volim!«). Najbolji DDR-bestseller prodan je do promjene valute, 1. srpnja 1990., u 250 000 primjeraka. Wolle i Mitter na samom početku djeluju pri novoosnovanom Državnom arhivu za proučavanje Stasi-dokumentacije, popularno nazvanom Gauckov arhiv, da bi zbog jednog kritičkog televizijskog intervjua dobili trenutačan otkaz. U narednim godinama Stefan Wolle je napisao veći broj knjiga. Naslov njegove knjige »Die heile Welt der Diktatur« (»Idealni svijet diktature«) postao je gotovo krilatica. Wolle je danas suradnik Udruge za proučavanje SED-države (SED: Jedinstvena socijalistička partija Njemačke, op.p.) Slobodnog sveučilišta i voditelj DDR muzeja u Berlinu.

IZDAVAČI

Što je bio DDR? O ovom se pitanju raspravlja više no ikada. Još 1989. odgovor se činio jasnim: U ono su doba stotine tisuća ljudi u DDR-u izišle na ulice kako bi prosvjedovali protiv SED-diktature, te se izborili za slobodu kretanja i bolje životne uvjete. Danas se DDR svakodnevnica često idealizira. Zar je zaista postojalo nešto kao »idealni svijet« usred diktature? Ili su vladavina Jedinstvene socijalističke partije i svakodnevnica na kraju krajeva nerazdvojno jedna s drugom povezane? Izložba Savezne zaklade za proučavanje SED-diktature i časopisa *stern* želi ponuditi odgovore na ova pitanja i pozvati na raspravu. Fotografije hamburškog fotografa Haralda Schmitta, dugogodišnjeg dopisnika *stern-a* u DDR-u, i tekstovi povjesničara Stefana Wollea, rođenog u Halle-u (Saale), pozivaju na putovanje kroz vrijeme u jednu životnu stvarnost koja se danas doima sve stranijom. Savezna zaklada za proučavanje SED-diktature potiče na suočavanje s poviješću i posljedicama komunističkih diktatura, s njemačkom i europskom podjelom, kao i na njihovo svladavanje. Hamburški časopis *stern* posvećuje ovim temama uvijek veliku novinarsku pozornost. Zajedničkom organizacijom izložbe, Savezna zaklada i *stern* žele dati svoj obol povijesno-političkoj edukaciji.

www.stiftung-aufarbeitung.de
www.stern.de

BUNDESSTIFTUNG AUFARBEITUNG

 HRVATSKO-NJEMAČKO DRUŠTVO SPLIT

Izložba Idealni svijet diktature? Vladavina i svakodnevnica u DDR-u izdana je od Savezne zaklade za proučavanje SED diktature i časopisa *stern*. Berlin i Hamburg © 2009

Prijevod s njemačkog:
Hrvatsko-njemačko društvo Split
www.info-de.hr

Grafičko oblikovanje i priprema:
Thomas Klemm | Agentur für Gestaltung & Realisierung, Leipzig
www.thomasklemm.com